

Označenia pôvodu výrobkov

Číslo zápisu: 8

Znenie označenia pôvodu: **Kyjatické hračky**

Dátum zápisu: 4. 9. 2019

Prihlasovateľ: Kyjatické hračky, občianske združenie, Rimavské Zalužany 161, 980 53 Rimavské Zalužany, SK;

Typ produktu: hračky, suveníry

Názov: **Kyjatické hračky**

Opis výrobku

Kyjatické hračky sú drevené hračky doskovitého tvaru obojstranne zdobené rytým ornamentom. Základným prvkom dekóru kyjatických hračiek je kruhový ornament, nazývaný aj kružbová výzdoba, rytý špecifickým kružidlom ukončeným rydlom a odkrývajúcim prirodzenú farbu dreva spod nánosu moridla.

Vymedzenie zemepisnej oblasti

Gemersko-malohontský región

Dôkaz o pôvode

Ludoví výrobcovia na území Slovenska poznali vďaka prevládajúcemu horskému terénu vlastnosti dreva a svoje skúsenosti uplatňovali nielen pri výrobe najrôznejších predmetov dennej výroby, ale aj hračiek. Dostupnosť materiálu zohrala dôležitú úlohu aj pri výrobe kyjatických hračiek.

Obec Kyjatice sa nachádza na južnom Slovensku, v predhori Slovenského rudohoria, neďaleko okresného mesta Rimavská Sobota. Obyvatelia tejto lokality využili zdroje, ktoré im ponúkali priľahlé lesy a popri hospodárení začali vyrábať drevené skrine a súseky, ktorých export presiahol až hranice Slovenska. Popri výrobe nábytku sa od začiatku 19. storočia v Kyjaticiach začala formovať hračkárska tradícia (prvá písomná zmienka pochádza z roku 1810).

Poznávacím znakom kyjatických hračiek je zdobenie ornamentom, ktorého hlavným motívom sú kružnice v rôznych obmenách, dopĺňané variáciami prírodných vzorov. Zdobenie týmto charakteristickým spôsobom je rozšírené na obilných zásobniciach a skriniach vo viacerých oblastiach Európy, ale jeho prenos na hračky je ojedinelý. Práve vďaka tomu sú kyjatické hračky, ktoré sa po úpadku nábytkárskej tradície stali primárnym zameraním lokálnych výrobcov, ľahko rozpoznateľné od iných drevených hračiek.

Kyjatické hračky sú vďaka svojmu výtvarnému prevedeniu významnou súčasťou materiálnej kultúry Slovenska. Ich výroba prešla v priebehu dvoch storočí vzostupmi a pádmi a vytvoril sa tak trend opakujúcej sa tradície. Ako uvádza O. Bodorová, výroba nábytku a hračiek, počínajúc začiatkom 19. storočia, zaznamenala prvý väčší pokles v roku 1918, keď sa následne so vznikom ČSR „uzavreli“ hranice. Export lokálnych výrobkov bol pozastavený a samotná výroba sa v dôsledku tejto situácie nejavila ako rentabilná. Vývoz nábytku a hračiek bol pre obyvateľov Kyjatic dôležitou súčasťou zárobku, a tak boli po úpadku výroby nútení hľadať si prácu v okolitých mestách a obciach rimavskej doliny.

O výrazný medzník v histórii kyjatických hračiek sa postaral Bohumil Šippich, ktorý na podnet Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom sv. Martine zorganizoval kurzy pre kyjatických výrobcov, ktorých cieľom bolo zachrániť a podchytiť tunajšiu hračkársku tradíciu. Bohumil Šippich, významný český výtvarník a tajomník spolku Slovenská práca, zorganizoval dve vlny školení. Prvé školenie prebehlo na rozmedzí rokov 1926 a 1927 a druhé sa konalo v roku 1934. Navrhol nové predlohy inšpirované pôvodným vzhľadom kyjatických hračiek, a tak ich môžeme rozlíšiť podľa obdobia – do roku 1926 a po uvedenom roku. Zjednodušil konštrukciu a inšpiroval aj prechod z prírodných farebných moridiel na priemyselne vyrábané s dlhšou trvácnosťou. Okrem školenia výrobcov zabezpečoval aj kontakty potrebné pre rentabilný odbyt hračiek. Prínos jeho činnosti je viditeľný najmä na pozadí toho, že po jeho úmrtí v roku 1935 sa rozmach výroby opäť zastavil a pretavil sa do neorganizovaného predaja. Výrobu hračiek v nasledujúcich rokoch charakterizuje individuálna tvorba viacerých majstrov a amatérskych výrobcov z Kyjatic a priľahlého Babinca, ako sú: Ondrej Sabo, Ján Petráš, Ján Séleš, Ján Beňo, P. Šišiak, O. Voliar, J. Voliar, J. Furda, J. Buchtár, J. Strukan a J. Furda. Od roku 1969 sa výrobe kyjatických hračiek (z obdobia do roku 1926) venoval p. Oboňa z Lazian. Výrobky Jána Beňa boli inšpiráciou pre Rudolfa Stehlíka, ktorý nadviazal na výrobu kyjatických hračiek v roku 1994.

V súčasnosti sa výrobe kyjatických hračiek venuje niekoľko výrobcov, spomedzi ktorých je najznámejší p. Ladislav Hedvig (https://www.helart.sk/index.html, https://helart.sk/historia.html). Od roku 2016 spolupracuje s ÚLUV-om, kde pravidelne predkladá svoje výrobky na hodnotenie odbornej komisii. Zúčastňuje sa na folklórnych podujatiach v regióne aj mimo neho, kde prezentuje svoje remeslo. Zachováva tradičné pracovné postupy a tvary hračiek, k čomu prispieva aj jeho spolupráca s Gemersko-malohontským múzeom, v ktorého zbierkach sa nachádzajú aj pôvodné hračky z Kyjatic.

Opis vlastností alebo kvalitatívnych znakov výrobku, ktoré sú dané príslušným zemepisným prostredím

Charakteristickým znakom kyjatickej hračky je doskovitý tvar s obojstranným kružbovým dekórom, ktorý sa vyrezáva (nie je maľovaný), a pohybový moment. Hračky, najmä zvieratká, môžu byť umiestnené na kolieskach alebo na podstave s kolieskami na imitáciu pohybu. Jednotlivé časti hračky sa vďaka presne lisovaným spojom spájajú bez lepidla alebo použitia akýchkoľvek kovových komponentov.

Najoriginálnejšou časťou kyjatickej hračky je jej výzdoba. Kružidlom ukončeným rydlom sa do povrchu namoreného výrobku vyrýva vzor, ktorým sa odstraňuje moridlo a odkrýva sa prirodzená svetlá farba dreva. Základom ornamentu sú lineárne tvary, najmä tvar kružnice alebo jej častí. Pri výzdobe sa v minulosti používal často motív slnečnej ružice, ktorému sa pripisoval ochranný charakter. Jednotliví majstri sa navzájom odlišujú vlastnými motívami (rôznymi kombináciami kružnice a jej častí) dekorovania hračiek. Ďalšou zvláštnosťou kyjatických hračiek je obojstranná výzdoba pri koníkoch, kohútikoch a ďalších zvieratkách a postavičkách.

V Kyjaticiach, ale aj v susedných obciach gemersko-malohontského regiónu, sa obyvateľstvo venovalo výrobe ľudového nábytku z bukového štiepaného dreva a v 19. storočí to bol hlavný zdroj obživy viacerých rodín. Popri tradičnom nábytku pre dospelých začali kyjatickí majstri zhotovovať aj malé súseky (prenosné zásobnice na obilie) pre deti, ku ktorým postupne pribudla aj výroba drevených hračiek.

Prevládajúci horský terén mal vplyv na dostupnosť materiálu, a to sa spolu v kombinácii so zručnosťou majstrov a ich vzťahom k prírode a tradíciám odrazilo nielen v technológii spracovania dreva, dekóre (kružbová výzdoba), ale aj v spôsobe dekorovania (rytím) pomocou špecifického kružidla a v imitácii pohybu zvieratiek, čoho dôkazom je tak jedinečnosť, ako aj kvalita konečného výrobku.

Opis spôsobu získavania, prípadne opis originálnych, nemenných miestnych spôsobov jeho získania

Kyjatické hračky sa vyrábajú z bukového alebo javorového dreva, pričom svetlý povrch dreva, dôležitý pre kontrastnú výzdobu, sa dosahuje rýchlym sušením. Po správnom vysušení sa drevo hobľovaním a pílením upraví na požadované rozmery, vzniknú tak fošne a dosky hrubé 8 až 30 mm. Z týchto polotovarov sa následne vyrábajú jednotlivé konštrukčné diely hračiek, nohy na súsek, výplne, boky na vrchnák, podstavy pre koníky a iné. Samotné hračky (koníky, kohútiky, postieľky, kolisky, fúriky, postavičky...) sa vypilujú pomocou pásovej píly po predkreslení pomocou dopredu pripravenej šablóny. Po vypílení sa obrys hračky upravuje pomocou pilníka a brúsneho papiera. Do takto upravenej hračky sa následne vyvrtávajú otvory na uchytenie na podstavu, na uchytenie nôh (koník so štyrmi nohami) alebo otvory na osku (koník na kolieskach). Na uchytenie chvosta sa vyfrézuje do tela koníka drážka. Podobne sa opracuje aj podstava pod koníka alebo kohútika, kde sa tiež vyvrtávajú otvory na uchytenie hračky a v rohoch (koník) alebo v strede (kohútik) podstavy sa vypíliť obdĺžnikové otvory na kolieska, následne sa vyvrtávajú otvory na osky. Pri koníkoch alebo iných zvieratkách s podstavou aj bez podstavy sa osky aj kolieska vyhotovujú z dreva na sústruhu. Pri súsekoch sa spoj výplne s bokmi vrchnáka spája pomocou drážky, čapov a dlabov. Rovnako sa spájajú aj nohy súseku s bokmi, prednou a zadnou časťou súseku. Podobne aj pri fúriku sa predná a zadná časť s bokmi spája pomocou čapov, dlabov a zaistovacích kolíkov. Polotovary vybavené otvormi a drážkami sa navlhčia a po vyschnutí sa znova prebrúsia a sú tak pripravené na morenie. Morenie sa aplikuje v dvoch alebo viacerých vrstvách podľa toho, aký sa chce dosiahnuť odtieň. Povrchová úprava sa môže realizovať aj pomocou tenkovrstvovej lazúry. Pri morení a lakovaní je nutné použiť prípravky s certifikátom pre detský nábytok a hračky. Namorená časť hračky (noha súseku, výplň, podstava...) sa vyzdobí podľa predlohy pomocou kružidla a dláta. Následne sa vyzdobené časti hračky pospájajú pomocou kolíkových spojov.

Hračky sa vyrábajú napríklad v nasledujúcom sortimente:

koník na podstave, koník na kolieskach, koník na podstave s vozom, koník na podstave so sánkami, kohútik, postieľka, kolíska, súsek, fúrik, postavičky, kazety, svietniky, rámkiky a iné.

Názov a sídlo prevádzky

Kyjatické hračky, občianske združenie, Rimavské Zalužany 161, 980 53 Rimavské Zalužany, SK

Hračky môžu zhotovovať majstri vo svojich dielňach v rámci vymedzenej zemepisnej oblasti.